

KÉTFÉLE ERKÖLCS, KÉTFÉLE PÉNZ

A kétféle pénz

Tegyük fel, hogy már meg is valósult, amiről írni szeretnék: kétféle pénzzel jelölünk meg minden árat: az egyik az emberi munka értékét fejezi ki: az ember-ember viszonylatot szabályozza, a másik az ember–Természet viszonylatot teszi kézzelfoghatóvá, vagyis azt fizetjük meg vele, amit a Természetből a pótlódás mértékének megfelelően elveszünk, az ásványokat, a napenergiát, a szántó- területet stb., továbbá a szennyezéseket, mivel ezek is területet vesznek el, és csökkentik a Természet meg- újulási képességét.

Az egyik pénz

Föníciai találmány. A cserekereskedelem egyszerűsítésére hozták létre. Azt számszerűsíti, hogy egy adott termék előállítására, illetve ennek elfogyasztására – más termékekhez viszonyítva – kinek mennyit ér meg. Ahol a kereslet és kínálat reálisan összejön, ott az adott termék, szolgáltatás kisebb-nagyobb áringadozásokkal kapható a piacon. Ezzel a pénzzel a másik ember munkáját fizetjük meg az adott árfolyamon, mint ahogy mi is munka ellenében szerezzük a pénzt. Eleinte kagyló, ezüst, arany volt a pénz formája, de ez bonyolítja a rendszer működését, mivel így a pénzhez kétféleképpen is hozzá lehet jutni: vagy egy áru ellenértékéért (hogy más árut vásárolhassunk belőle), vagy közvetlenül, úgy, hogy az aranyat valahol találjuk vagy bányásszuk. A Természetet ugyan nem rövidítjük meg ezzel, mivel az élőlények számára az arany semmilyen értékkel nem bír, de ellenőrizetlenül új pénzmennyiséget hozunk forgalomba. Később az ércek bányászatát az állam felügyeleti körébe vonják, illetve a papírpénzek hamisítását büntetik, ezért a pénznek ez az ember-ember közötti szabályzó funkciója tisztábban érvényesül.

Már-már azt is mondhatnánk, hogy a pénz, mint anyag (a bankszámlán az összeadás és a levonás) jól jeleníti meg a végeesség fogalmát, amit a Földön előbb-utóbb mindenkinek gyakorolnia kell. Véges munkáért ár- és bérkülzelmek után véges mennyiségű pénzt kapok, majd ezt folyamatosan költöm megélhetésem biztosítására a hónap végéig. Összességében véges mennyiségű árut és szolgáltatást kapok érte, és én is véges mennyiségű új árut hozok létre a következő hónapban, és az egész kezdődik előlről. A pénz pedig csak forog. Az arányok a piacon alakulnak ki. A kormányok antiinflációs politikájukkal igyekeznek az összmenyiséget állandó szinten tartani, így az árak többnyire csak ingadoznak.

Ha mégis növekszik a nemzeti össztermék, azt reményeink szerint a technika és szervezettség fejlődése következtében előálló valódi gazdasági növekedés okozza, és tapasztaljuk is, hogy egyre több háztartásban van TV, mosógép, messzebbre utaznak az emberek nyaralni stb.

Bár nem ez a fő mondandóm, de egy bekezdés erejéig érdemes elgondolkozni azon, hogy miért működik ilyen „jól” a pénz, és vajon hogyan hozza létre a nagymértékű növekedést. A pénz a pozitív-negatív eredménytáblájú emberi akciókat (játshmákat) szabályozza. Ha megveszek valamit, akkor a nekem jó lesz, a másik oldalon viszont dolgoznom, serénykednem, vesződnöm kellett ahhoz, hogy a pénzhez hozzájussak. Ugyanez elmondható az eladó szemszögéből is. A szolgáltatásoknál is azt fizetem meg, hogy a szolgáltató rendelkezésemre áll bizonyos ideig, de cserébe nekem is kell szolgáltatnom másoknak valami hasznosat, ámbár vesződés árán. A pályaválasztás egyik fő gondolata az, hogy képességeimet, érdeklődésemet figyelembe véve olyasmit műveljek életem során a társadalom számára, ami nekem csak kisebb fáradsággal, erőfeszítéssel jár, de több fizetést kapjak érte, mások több szolgálatát vehessem érte igénybe. CSAKHOGY... azután a piaci verseny élet- halál harchoz is vezethet: ha pár százalékkal gyorsabban, hatékonyabban állítom elő az árumat, és így mindenki engem választ a piacon, akkor nem a fél piac, hanem az egész piac hasznát söpörhetem be (míg a versenytársam tönkre- megy). A hatékonyság növelésének egyik módja a tőke akkumulációja, ámde ez előbb-utóbb a szabad piac monopol-kiszolgáltatottságához vezet. Az akkumulált tőke másrészt lehetővé teszi beruházások időbeli siettetését is, ha a kölcsön kapott pénzt később, de a használati díj (= kamat) megfizetésével adom vissza. A kamat viszont a végtelen (exponenciális) növekedés alapját vagy látszatát adja, még több embert tesz tönkre, tovább fokozza a bankok tőkeakkumulációját és monopol jellegét. A kamatnyomás miatt a jóléti társadalomban – ahol mindenkinek mindene megvan – növelni kell az emberi agyakra nehezedő reklám nyomását is, hogy olyasmit is megvegyenek az emberek, amire nincs szükségük, különben a beruházott összegek kamatát miből termeljük ki. Végül, ha az emberek elviselik is a reklámnyomást, hiszen cserébe mindenféle luxusdolgokat fogyaszthatnak, a Természet biztosan keresztbe tesz, mivel a kamatok okozta növekedés elvileg végtelen, míg a Föld biztosan véges. Fernando Magellán óta a Föld gömbölyű és véges, de közgazdasági értelemben még nem ismertük el ezt az igazságot.

A pénz-piac-kamat rendszer tehát hatékony növekedést indukál, ami nem jó, különösen, ha emiatt más tevékenységeket kénytelenek vagyunk elhanyagolni. A pénz, mint láttuk, a pozitív-negatív eredménytáblájú emberi játshmákat szabályozza, és ezek szerint fel is futtatja, miközben megdöböntő módon elhanyagolunk pozitív-pozitív mérlegű játshmákat; ilyen a legtöbb közösségi játék, szórakozás, mindenkinek jólesik. nem is kell fizetni érte, de éppen ezért háttérbe szorul a pénzkeresés és pénzköltés taposó szabályozva az a helyzet, amikor a játzsma mindkét félnek pozitív, de az egyiknek (gyerekekkel). Mivel ezzel sem lehet pénzt keresni, törlesztéseket fizetni, ezek is elh-

Kicsit jobban megérthető az, hogy miért léteznek negatív-negatív eredményű játszmák. Tipikusan ilyenek a veszekedések, háborúk. De a háborúkat mindkét fél pozitív-negatív játszmának tekinti a maga részére, ti. úgy gondolja, hogy meg fogja nyerni, és akkor milyen sok jóhoz jut hozzá, ez megéri a befektetett energiát, amit a hadseregek felfegyverzése jelent. Azon persze elgondolkozhatnak a katona-közgazdászok, hogy magával a fegyverrel semmilyen szükségletünk nem elégíthető ki, nem lehet a bombázókkal szántani-vetni, a fegyverekkel csak ölni lehet, tehát nehéz velük nyereséges játszmát létrehozni.

Mindenesetre már az a kutató is közgazdasági Nobel-díjat érdemelne, aki a pozitív-pozitív kölcsönhatásokat ugyanúgy felfuttatná, mint a kamatok a pénzt; talán addigra már háborús játékainkról is sikeresen le- szoknánk. Most azonban térjünk rá a második pénz fogalmára és az ezáltal meghatározott közgazdasági rendszerre. Ez még akkor is fontos és nélkülözhetetlen volna, ha már csupa- csupa jót tennénk egymásnak.

A másik pénz

Itt nem a feketegazdaságban mozgó pénzekről lesz szó, és nem is a Simonyi Gyula által a TAB-tanulmányban leírt második termelési rendszerről (ld. „Érted vagyok”, 1991/5–6. szám). A másik pénz egyszerűen azoknak a szolgáltatásoknak a „díja”, amelyeket nem az ember nyújt az embernek, hanem a Természet nyújt az embernek. (Kinek fizessünk??) Láttuk, hogy a mai pénzrendszer azt fejezi ki, hogy valami véges, s így számszerűen leírható. A Természet még sokkal drasztikusabban és kézzelfoghatóbban véges, és még olyan kivételekkel sem kell számolnunk, mint az első pénz esetében (aranymosás, inbó. A globó azt méri, azt mutatja meg, hogy a természeti erőforrásokból – az emberi munkától teljesen függetlenül – mennyit használunk fel. A globóval azt lehet megvásárolni, amit a Természet minden évben ingyen nyújt. Minden árcédulán két számnak kell szerepelnie, nem forint, fillér, ÁFÁ-val, ÁFA nélkül, hanem euró és globó, emberi és természeti érték. A globó nem adó, sőt adómentes, egyetlen célja, hogy a Természet használatát véges szinten tartsa, azon a szinten, amennyit a Természet az adott anyagból évente elő tud állítani. A globóhoz hasonlóan működik manapság néhány terméknél a bányajáradék, öntözővíz használati díj, földadó, termékdíj stb.

A pénz kritikája

(Kivétel: ha Természet romlása vagy katasztrófák miatt a megújuló képesség csökken, ilyenkor kisebb mennyiséget lehet újra forgalomba hozni; vagy ha a csökkent megújuló képesség például a talaj trágyázása folytán helyreáll.)

A dolgok globó-árát a bennük lévő anyag és energia határozza meg. Az egyes nyersanyagok globó-árfolyamát (árányát) viszont piacósítani kellene, vagyis az olaj, víz, fa, mészkő árfolyama addig változna (növe), amíg az összefogyasztás az évente keletkező mennyiségre nem csökkenne. Tipikus globó-olcsó dolgok lennének a szolgáltatások (az emberi munkát persze meg kellene fizetni a munkabérünkből) és a mezőgazdasági termékek ott, ahol a föld fláció, kamat stb.). A Természet tényleg véges, vagy még pontosabban: egy év alatt minden természeti forrásból véges mennyiséget állít elő (napenergiából, tiszta vízből, tűzifából, frissen fosszilizálódott kőolajból, vasércből stb.). eltartó képessége és a népesség hosszabb ideje egyensúlyban van (a kenyérben lévő munkáért valamivel kevesebbet kellene fizetni, mert a földadó megszűnne, de az ár mellé írt globó-szám sem lenne túl sok). Viszont elgondolni is nehéz, hogyan látunk olyan eszközöket, amelyek révén egy adott négyzetméterre több fény jutna, több csapadék esne, több érc válna ki. Az viszont rémisztő, hogy az emberi működés következtében a Természet megújulási képessége bizonyos területeken gyengülhet, pl. egy túlterhelt folyó kevésbé „emészti meg” a beléeresztett anyagokat, a savas eső (SO₂) rontja a fák CO₂-megkötő képességét, az elszennyezett talajra hiába hull adott mennyiségű esővíz, nem használhatjuk fel ivóvízként stb.

Egyelőre azonban tételezzük fel, hogy a Természet produktumai minden régióban állandó és ismert mennyiségűek, és így meghatározható az is, hogy a gazdaság a jelenlegi működési módjával a Természet megújuló képességének hány százalékát használja fel: Egy-két jelentéktelen százalékát? Vagy több mint 100 százalékot? Ez esetben keletkezik az ún. környezeti adósság, az utódoknak átadott környezet romlik, a készletek kimerülnek, a Természet (ön)fenntartó képessége csökken. Ekkor kell létrehozni a második fajtájú pénzt. Ha már egymásnak euróval fizetünk szolgáltatásainkért, akkor legyen ennek az új pénznek a neve glo-bo. Ezekből a bevételekből azonban az állam vagy valamilyen élönmunkát fizet meg, vagy (mivel kis összegekről van szó) egyszerűen zsebre teszi. A rossz hírű kibocsátási jegyek (lásd keretes cikkünket) már hasonlóan működnek, de lehetővé teszik a kontinensek közötti vándorlást, pedig a megújuló erőforrások többnyire nem csoportosíthatók át, valamint a kibocsátási kvóták emberi megállapodásokon alapszanak, nem pedig a Föld tényleges állapotához igazodnak, azaz többet engednek meg a lehetségesnél

A globót az államnak kell rendelkezésünkre bocsátania, s abból minden árucikk vásárlásakor valamennyit elfogyasztunk, a végső gyűjtőhelyek pedig, pl. a bányák, az államnak elszámolnak a kitermelt anyagokkal és a begyűjtött globóval, amit az állam a következő évben azonos mennyiségben újra kioszt. Ez alapvetően a jegybank feladata. A globóból – „Természeténél” fogva – nem lehet egy évnél hosszabb a jövő évi megújulást az idén elfogyasztani, és végképp nem lehet kamatot képezni. ha akarnak, játszhatnak tőzsdét, kamatot, inflációt, de a globóval nem. Annak áll értéken stabilizálná a kőolaj globó-ára, hiszen a jelenlegi kitermelés 5 milliószor milliószorosára persze nem menne föl, hiszen az emberek vagy benzint, vagy vizet

és ha a benzin gyakorlatilag már megfizethetetlen (pár liter/év), és a közlekedés vagy a szomszédos között kell választani, akkor az emberek inkább a vizet választanák, amelynek az ára, ha van elegendő megújuló mennyiség, viszonylag alacsony maradna.

A dolgot nem lehet visszavezetni a hagyományos pénzrendszerre. Ezt a történelem bizonyítja. Ha egy erőforrásnak csak a kitermelését kell megfizetni, akkor azt rohamos ütemben el is fogják fogyasztani. Így tűntek el a mediterrán erdőségek, ezért apad a talajvízszint Pakisztánban (könnyebb kutatásni, mint esőt csinálni), így zárták be Magyarországon a mindenféle bányákat, miután gyakorlatilag kiürültek (réz, ezüst, szén, urán stb.). és így fog történni a Föld többi ún. ásványkincsével, amelyekről a földrajzórákon tanultunk. Nem az a lényeges, hogy egy országnak mennyi érctelére bukik a felszínre, amit eddig szerencsés adottságnak tekintettünk, hanem az, hogy az adott „ásványkincsből” mennyi pótlódik évente. Ha ennél többet veszünk el, akkor matematikai bizonyossággal ki fog fogyni.

Marad még a kérdés: a kiosztható globó mennyisége és elosztása. Mivel egyéb elv még nem született, az ország globó-készletét alanyi jogon kellene mindenkinek kiosztani. Azt, amit eddig a Természet ingyenes adományának tekintettünk az ország egésze távolságú szállításokkal is csak enyhíteni lehet. A megoldást csak a helyi szaporulat szabályozása és a költözés szabadsága adhatja meg.

Hasonlóan kell átgondolni a szennyezések megfizetését is. Itt nem az áru anyag- és energiatartalma a díj alapja, hanem egész életútja: hová kerül, mivé és mennyi idő alatt bomlik el.

A kibocsátási kvóták

Aki (a fizetésén kívül) kapna 100 globót havonta, amiből 1–20 globót el is költene egy-egy bevásárláskor; nagyobb mennyiségeket kellene letenni a közületi számlák rendezésekor vagy utazáskor. A takarékosági megfontolások egyik fő mozgatójává válna, hogy nemcsak a fizetésből, hanem a 100 globóból is ki kell jönni, ami nagy anyagtartalmú vagy szennyező árucikkek esetén lenne igen nehéz. A kereskedőknek az áruk globó számára, azt ezután is csak együttesen használhatjuk fel, csak most már felelősségteljesebben, mivel fizetni kell érte. A globónak minden ország nemzeti valutájában lenne árfolyama, és kismértékű kereskedelem is létrejöhet az országok között, ami azon alapszik, hogy minden árunál vagy szolgáltatásnál bizonyos mennyiségű nyersanyagot ki lehet váltani emberi munkával. Például, ha az USA-nak hagyományosan sok nyersanyagra van szüksége egy dolog előállításához, Kanadának pedig kevesebbre, akkor a kanadaiak globót adhatnak el nekik dollárért, vagy magát az árucikket. Persze ennek is vannak határai, mivel a nyersanyagokat nem lehet teljes mértékben szolgáltatással kiváltani, valamint az erőforrásokat, árukat sem lehet nagy távolságra

A kibocsátási kereskedelem lényege, hogy azon országok, amelyek vállalásuk mértékén túl csökkentik az üvegházgázok kibocsátását, a fennmaradó »forró levegőt« piacra dobhatják, eladva azt a vállalásaikat teljesíteni nem tudó – vagy nem akaró – országoknak. Az ilyen »piaci alapú« eszközök alkalmazásának legfőbb szószólója az Egyesült Államok, amelynek nyomás- gyakorlása miatt bukott meg a hágai konferencia is. A Kiotói Éghajlatváltozási Jegyzőkönyv több olyan veszélyes lehetőséget, »kiskaput« tartalmaz, amelyek megvalósítása nemhogy az üvegházgázok mennyiségének vállalt csökkenését, hanem egyenesen jelentős növekedését idéz- né elő. Ebből a szempontból különösen veszélyes, hogy Oroszország, Ukrajna és Kazahsztán a tárgyalások folyamán elérte, hogy 10 %-kal az 1990-es szint fölé növelhesse kibocsátását, holott emissziójuk – gazdasági okokból – ténylegesen 45 %-kal az akkori szint alatt van.

Máris megalakultak azok a pénzügyi érdekcsoportok, amelyek ebből szeretnének busás haszonra szert tenni: a kibocsátási brókerek. A Mitsubishi kereskedőház egyenesen a kibocsátási spekulációra számít: arra, hogy olcsón vett kibocsátási jegyeket drága pénzen adhasson tovább. Emellett a Világbank is létrehozta a maga »Prototípus Szénelapját«, amely a fejlett országokból származó pénzek bevonásával hajt végre beruházásokat a Harmadik Világban, viszonzásul »szénjegyeket« ad el a befektetőknek.

A környezetvédelmi és kereskedelmi egyezmények kapcsolata más veszélyeket is rejt magában: a szellemi tulajdonjogok védelméről szóló WTO-szabályok erősen hátráltatják a tiszta műszaki eljárások átadását a fejlődő országoknak. Egyrészt azt feltételezik, hogy a fejlődők számára gazdaságilag csak az ásványi tüzelőanyagok használata életképes. (Ugyanakkor Kínában a szén égetéséből eredő egészségkárosodás által okozott kár a becslések szerint a hazai össztermék 5 %-ával egyenlő.) Másodszor azt is feltételezik, hogy a növekvő energiatermelés végső fokon a szegényeknek is javára válik. Ennek az ellenkezője figyelhető meg: a világbanki kölcsönök pl. Nigériában és Csádban az olajkivitelt serkentő vezetőkeket támogatták, másutt pedig a nehézipar számára termelnek energiát. Eközben a szegények továbbra is erdőirtáshoz folyamodnak tüzelőjük biztosítása érdekében.

Összességében azok a fejlett országok, amelyek ténylegesen teljesítik kötelezettségüket és csökkentik gázkibocsátásukat, a csökkentés költségei miatt versenyhátrányba kerülnek a fejlődő országok olcsóbb termékeivel szemben. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kibocsátás-kereskedelem ahelyett, hogy csökkentené, még növeli is a kibocsátásokat, mivel az alapul vett értékek mesterséges felfújására, és az korrupcióra serkent.

A GAIA Sajtószemle alapján tartalmát nem maguknak kellene kiszámolniuk, megfizetésével jutnak hozzá az áruk- hoz. A nagykereskedők és a gyártók is a hozzá meg a nyersanyagokat a kitermelőknek, ahonnan az visszakerülne az államhoz. A

részét viszont a szennyezés függvényében közvetlenül kellene az államkasszába befizetni, mint ma a termékdíjat vagy az ÁFÁ-t. A környezetvédelmi beruházásokat nem ebből kellene finanszírozni, hanem a vállalkozók érdeke lenne, hogy a saját költségükön szervezzék meg a hulladékgazdálkodást, mert termékeik glo-szállítani, ha a közlekedés olajalapja megszűnik. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nyersanyagok megszerzésének jogcíme nem a fegyver lenne (mint ma), hanem legfeljebb csak a munka, de az is csak korlátozott mértékben.

Az egyes országok a kibocsátási jegyek mintájára olyan össz-globó- mennyiséggel gazdálkodhatnának, amely arányos a helyben (max. 1000 km) megújuló erőforrások mennyiségével. Ez azt jelenti, hogy a vízben, fényben, fában szegényebb területek, ha nagy a népsűrűségük, (továbbra is) szegények lesznek. Ezen még a nagy foglalják a környezetünket, a bomlási folyamatok pedig terhelik a Természet önmegújító és minket is eltető körforgását. A technológiai újításokkal, az elhasznált anyagok újrafeldolgozásával a hulladékképződés globóban kifejezett költségei gyorsan és erőteljesen csökkennének – globálisan is.

Egy gyakorlati példával szeretném összefoglalni a kettős pénzügyi rendszer működését. Ha például a nemzet- közti átvilágítás alapján Magyarország ökológiai potenciálja évi 12 milliárd globóval egyenértékű, akkor minden globó árát csak így csökkenthetik, hogy az emberek jobban meg tudják vásárolni. A globók sorsa mindössze annyi, hogy miután decemberben mind visszaáramlott a kiindulási pontra, bezúzzák, és más színben újranomtatják.

Ezzel az emberek Természetre gyakorolt hatását valóságúen leképeztük.